

TEXNIKA FENOMENI EKZISTENSIAL JIHATLARINING FALSAFIY TAHLILI

Abdurasulov Olimjon Avalbayevich

*ToshDTU Olmaliq filiali "Ijtimoiy-gumanitar fanlar va tillar" kafedrasi f.f.n.,
dotsent.*

abdurasulov.olimjon1966@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologik sivilizatsiya tarixdagi eng xilma-xil madaniy an'analarni o'z ichiga olgan birinchi global sivilizatsiyaga aylanganligini va buning oqibatida o'ziga xos muammo yuzaga kelganligini yoritib bergan. Shuningdek, texnologik etosning zamonaviy ekspansiyasi insonning ekzistensial holatini tubdan o'zgartirganligini, yangi, o'ziga xos muammolarni keltirib chiqarishini falsafiy tahlil qiligan.

Kalit so'zlar: Texnika fenomeni, texnogen, zamonaviy texnologik jamiyat, ekzistensial, texnologizatsiya, "texnologik etos", texnologiya falsafasi, "texnogen tsivilizatsiya", zamonaviy madaniyatda texnika.

Abstract: This article highlights how modern technological civilization became the first global civilization to encompass the most diverse cultural traditions in history, and as a result, a unique problem arose. He also philosophically analyzed that the modern expansion of technological ethos has fundamentally changed the existential state of man, causing new, unique problems.

Key words: The phenomenon of technology, technogenic, modern technological society, existential, technologization, "technological ethos," philosophy of technology, "technogenic civilization," technology in modern culture.

Аннотация: В этой статье подчеркивается, что современная технологическая цивилизация стала первой в истории глобальной цивилизацией, вобравшей в себя самые разнообразные культурные традиции,

в результате чего возникла своеобразная проблема. Он также философски проанализировал, что современная экспансия технологического этоса коренным образом изменила экзистенциальное состояние человека, вызвала новые, своеобразные проблемы.

Ключевые слова: *Феномен техники, техногенный, современное технологическое общество, экзистенциальный, технологизация, "технологический этос," философия технологии, "техногенная цивилизация," техника в современной культуре.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Maqolada tanlangan mavzuning dolzarbligi texnikaning inson borlig'iga chuqur va har tomonlama ta'sirining yaqqol dalili bilan belgilanadi. Texnik taraqqiyot inson uchun yangi-yangi imkoniyat va istiqbollarni ochib, ayni paytda yangi xavf-xatar va tahdidlarni yuzaga keltirmoqda. Zamonaviy yuqori texnologiyali jamiyatni "tavakkalchilik jamiyati" deb atashlari bejiz emas.

Biroq, texnik taraqqiyot bilan bog'liq "xatarlar" haqida gap ketganda, ko'pincha ehtimoliy texnogen halokatlar yoki ekologik muammolar nazarda tutiladi. Shubhasiz, bularning barchasi katta ahamiyatga ega. Ammo bizning fikrimizcha, zamonaviy texnologik jamiyatlarda boshqa xatarlar - zamonaviy insonning chuqur ekzistensial total texnologizm muammolari bilan bog'liq "ekzistensial xatarlar" ham yuzaga keladi.[1].

Zamonaviy texnologiyalar insonning ichki dunyosiga tobora chuqurroq kirib bormoqda, unga muqarrar o'zgarishlar kiritib, dunyoni idrok etish va insoniy muloqot shakllarini o'zgartirmoqda. Gap faqat axborot texnologiyalari haqida ketmayapti. Industrial ishlab chiqarishning paydo bo'lishi va mehnat jarayonining keng ko'lamlı technologizatsiyasi bilan insonga texnik yondashuvning ekspansiyasi boshlandi. Uning xatti-harakati ishlab chiqarish jarayonining mashina ritmiga

tobora ko'proq moslashtirildi.[2]. Uning tafakkuri ham ishlab chiqarishning o'zgargan shakllariga mos kelishi kerak edi. Ishlab chiqarishni texnologizatsiya qilish ortidan bo'sh vaqt, ko'ngilxushliklarni texnologizatsiya qilish boshlandi, oxir-oqibatda "texnologik etos" shakllandi: xulq-atvor va fikrlash uslubi, unga ko'ra "texnologik," funktsional yondashuv inson mavjudligining har qanday shakllariga nisbatan qo'llaniladi.[3].

Texnologik jarayonlar doirasiga sig'maydigan insoniylikning namoyon bo'lish shakllari tobora kam ahamiyat kasb etmoqda. Inson xulq-atvorining tabiiy shakllari, masalan, boshqa odamlar bilan muloqot qilish ham "texnologizatsiya"ga uchraydi. Inson o'ziga "texnologik" munosabatda bo'lishga o'rganib qoladi: u do'stlar topish, boshqa odamlarga ta'sir o'tkazish, shaxsiy inqirozlarni yengish, qarorlar qabul qilish, hatto "fikrlash texnologiyalari"ni qidiradi. Shunday qilib, inson o'zi uchun (tabiiyki, boshqalar uchun) texnik manipulyatsiyalar obyektiga aylanadi. Eng yangi texnologiyalar esa bunday manipulyatsiya uchun tobora takomillashgan vositalarni taklif qilmoqda. Gap endi faqat tashqi tomondan intizom me'yorlariga bo'ysunish haqida emas, balki odamlarning his-tuyg'ulari, fikrlari va istaklarini manipulyatsiya qilish haqida bormoqda. Eng xavotirli holat shundaki, inson, aftidan, o'zi ham texnologik ta'sir obyektiga aylanadi, chunki u hayotning umumiy texnologiyasida muammolarni hal qilishning oson yo'lini ko'radi.[4].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОДОЛОГИЯ / METHODS)

Bu total texnologizm hozircha texnikaning roli haqidagi zamonaviy falsafiy munozaralarda yetarli darajada o'z aksini topmagan. Bizning fikrimizcha, texnologik etosning zamonaviy ekspansiyasi insonning ekzistensial holatini tubdan o'zgartiradi, yangi, o'ziga xos muammolarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun bu jarayonni falsafiy tahlil qilish dolzarb zaruriyatdir.

Texnika fenomenining falsafiy tahlili xorijiy va mahalliy falsafiy an'analarda uzoq tarixga ega. G'arbda texnika falsafasining shakllanishi va rivojlanishi

I. Bekman, E. Kapp, E. Gartig, A. Ridler, F. Relo, F. Dessauer, U. Vendt kabi tadqiqotchilar bilan bog'liq. Bizning maqolamiz mavzusining muammosi uchun texnika hodisasining o'ziga emas, balki uning jamiyatga, madaniyatga va insonga ta'siriga bag'ishlangan mualliflarning ishlari eng muhimi bo'lib, bu yerda, birinchi navbatda, O. Shpengler va JI. Memford, J. Ellul, X. Ortegu-i-Gasseta, T. Adorno, M. Xorkxaymer, G. Markuze, P. Skolimo K.Париса va boshqalar.[5].

Ushbu muammoni echishda G'arb ijtimoiy-falsafiy tafakkurining "texnokratik to'lqini" katta ahamiyatga ega bo'lib, uning eng yorqin namoyandalari qatoriga T. Veblenni kiritish mumkin. Memford, J. Gelbreyt, D. Bell, M. Maklyuen, shuningdek, zamonaviy sivilizatsiyaga axborot texnologiyalarining inqilobiy ta'siriga asoslangan axborot jamiyati konsepsiyasi (D. Bell, E. Toffler, M. Kastels, F.Uebster va boshqalar).[6].

Texnika falsafasining ekzistensial jihatlarini ekzistensializm vakillari, asosan, K.Yaspers va M.Xaydegger tomonidan texnika fenomenini tahlil qilish biz uchun alohida ahamiyatga ega. Ushbu tahlil natijalariga tayangan holda, biz o'z maqolamizda nafaqat jamiyatga, balki insonga va uning ekzistensial vaziyatidagi texnika ta'sirida sodir bo'ladigan o'zgarishlarga e'tibor qaratgan holda ushbu fikr yo'nalishiga amal qilishga harakat qilamiz.

Mamlakatimiz fani va falsafasida texnikaning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, texnika taraqqiyotining ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta'sirini tahlil qilish bilan bog'liq muammolarni ishlab chiqish bilan ko'plab tadqiqotchilar shug'ullanganlar. XX asrning boshlaridayoq texnikaning falsafiy jihatlarini bilan P.K. Engelmeyer shug'ullangan, uning faoliyati bilan Rossiyada texnika falsafasining vujudga kelishini bog'lash mumkin, mashhur diniy mutafakkirlar P.A.Florenskiy, S.N.Bulgakovlar shug'ullanganlar. Rus kosmining eng yorqin

namoyandalaridan biri N.A. Fyodorov insoniyat taraqqiyotida texnikaga oʻziga xos oʻrin ajratdi. Aslida, rus kosmologiyasining butun taraqqiyoti inson ilmiy-texnik taraqqiyotida tabiiy evolyutsiyaning davomi, uning qonuniy bosqichini koʻrdi. Mashhur rus faylasufi-ekzistensialisti N.A. Berdyayev ham texnika muammosiga murojaat qilgan. Uning zamonaviy jamiyatda texnikaning roliga munosabati koʻproq salbiy.[7].

Ushbu bilim sohasida ishlagan va ishlayotgan zamonaviy mahalliy mualliflar orasida quyidagilarni sanab oʻtish mumkin: O.E. Ergashev, S.N. Norov, J.Ya. Yaxshilikov, M.A. Abdullaev, A.K.Valiev va O.A.Abdurasulovlar shugʻullanishganlar.

MDH davlatlaridan esa quyidagilar: G.M. Tavrizyan, R.F. Abdeeva, Yu.S. Meleshchenko, E.A. Arab-Ogli, A.I. Rakitova, V.G. Afanaseva, I.A. Negodayeva, S.V. Shuxardina, A.D. Ursula, B.C. Stepina, L.F. Kuznetsova, B.C. Polichova, Ye.A. Shaparova, Yu. Axborot texnologiyalarining jamiyat va madaniyatga taʼsirini oʻrganish bilan N.A. Nosov, V.M. Rozin, I.V. Korsunseva, A.V. Petrov, V.B. Tarasov va boshqalar shugʻullanishgan. Eng yangi texnologiyalarning rivojlanishi bilan bogʻliq axloqiy va axloqiy muammolar bilan A.A. Voronin, B.T. Yudin, P.D. Tishenko, Yu.V. Xen shugʻullanishgan.[8].

NATIJALAR (PEZUYLTATY / RESULTS)

Shunga qaramay, hozirgi bosqichda texnika falsafasi muammolariga bagʻishlangan, ayniqsa, texnikaning shaxsga, uning xulq-atvori va tafakkuriga taʼsiri xarakteri bilan bogʻliq falsafiy ishlarning maʼlum darajada yetishmasligi kuzatilmoqda.

Milliy ilm-fanda texnikani rivojlantirishning ekzistensial jihatlarini emas, balki ijtimoiy va madaniy jihatlarini oʻrganish ustunlik qiladi. Maqolaning gipotezasi shundan iboratki, zamonaviy jamiyatlarda hayotni total texnologizatsiya qilish shaxsning ekzistensial muammolariga nisbatan dushmanlik qiluvchi, ularni

anglash va hal qilishga to'sqinlik qiluvchi "texnologik etos"ning shakllanishiga yordam beradi.

Ushbu mavzuning obyekti va predmeti shundan iboratki, insonning o'ziga xos yashash muhiti sifatida texniklashgan zamonaviy jamiyat olingan. Predmetini esa texnikaning inson ekzistensiyasiga ta'siri tashkil etgan. Texnika fenomeni falsafiy tahlilining maqsadi zamonaviy jamiyatlarda insonning mavjudlik (ekzistensiya) xarakteriga texnikaning ta'sirini tahlil qilishdan iboratdir. Qo'yilgan maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalarni hal qilish zarur deb bildik:

- zamonaviy jamiyatlarning o'ziga xos xususiyatlarini ularning faoliyat ko'rsatishida texnikaning ulkan roli nuqtayi nazaridan tahlil qilish;
- texnika fenomenini falsafiy anglashning asosiy yo'nalishlarini kuzatish; ekzistensial falsafa doirasida texnika tahlilining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilish va uning alohida ahamiyatini asoslash; ekzistensial falsafaning konseptual va metodologik apparatidan foydalanib, zamonaviy jamiyatlarda insonning yashash sharoitiga texnikaning ta'sirini tahlil qilish;
- tafakkurning texnik usuli inson mohiyatini tushunishga qanday ta'sir qilishini aniqlash;
- hayotni total texniklashtirish insonning ekzistensial muammolari va ehtiyojlari bilan qanday bog'liqligini tahlil qilish.

Bundan kelib chiqib, quyidagilarni aniqlash mumkin:

- zamonaviy texniklashgan jamiyatlarda texnikaning inson borlig'iga ta'sirini tahlil qilishga ekzistensial yondashuvning ilmiy samaradorligi ko'rsatish;
- "texnologik etos"ning ijtimoiy hayotning barcha sohalariga, shaxslararo muloqotga, shaxsning ichki dunyosiga kengayishi fakti aniqlash;
- texnologik etosning tarqalishi ta'sirida inson mohiyati haqida tasavvurga ega bo'lgan o'zgarishlarni tahlil qilish;
- inson mavjudligining ekzistensial boy, muammoli sohaları va holatlarini ahamiyatsiz va texniklashtirilgan ijtimoiy tuzilmalar doirasida insonning samarali

"faoliyati"ga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy-madaniy bartaraf etishga yordam beruvchi omillar aniqlash;

- texniklashgan jamiyatlar faoliyatining o'ziga xosligi shaxsning ekzistensial muammolarini anglash va hal qilishga to'sqinlik qilishi ko'rsatib berish;

- texnik sivilizatsiyaning amal qilish mantig'i bilan shaxsning ekzistensial ehtiyojlari o'rtasida fundamental ziddiyat mavjudligi aniqlashdan iborat.

Shuning uchun bugung kunda:

1) Texnikaning inson yashash muhitiga chuqur va har tomonlama ta'siri texnikaning ekzistensial jihatlarini tahlil qilishni taqozo etadi.

2) Zamonaviy jamiyatlarning o'ziga xos xususiyati bo'lgan texnologik taraqqiyot "texnologik etos"ning ijtimoiy faoliyatning barcha sohalariga, shaxslararo munosabatlarga va inson ekzistensiyasining o'ziga tarqalishini keltirib chiqaradi.

3) Zamonaviy jamiyatlar texnik tizimlar sifatida namoyon bo'ladi, inson esa ularning ishchi (homo faber), iste'molchi yoki texnik ishlov berish uchun "xom ashyo" sifatida namoyon bo'ladigan elementi sifatida namoyon bo'ladi.

4) Zamonaviy hayotni to'liq texniklashtirish inson mavjudligining ekzistensial boy, muammoli sohalari va holatlarini (o'lim, azob-uqubat, qo'rquv, tashvish va boshqalar) ahamiyatsiz va homo faberning samarali "faoliyatiga" to'sqinlik qiluvchi texniklashtirilgan ijtimoiy tuzilmalar doirasida ijtimoiy-madaniy eliminatsiya qilish bilan birga keladi;

5) Bunday sharoitlar ekzistensial muammolarni anglash va shunga mos ravishda hal qilishni qiyinlashtiradi, ularning haqiqiy ahamiyati ortib bormoqda va zamonaviy jamiyatlarga xos bo'lgan ko'plab salbiy tendentsiyalarning o'sishini rag'batlantiradi, xususan - giyohvandlik va alkogolizmning o'sishi, ruhiy buzilishlarning o'sishi.

6) Zamonaviy texniklashgan jamiyatlar madaniyatida ekzistensial muammoni qisqartirish texniklashgan jamiyatlar rivojlanishi mantig'i va shaxsning ekzistensial ehtiyojlari o'rtasidagi radikal farqni qayd etish imkonini beradi.

MUHOAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)

Yuqoridagilardan kelib chiqib muhokama qiladigan bo'lsak, zamonaviy sivilizatsiya maqsadlar emas, balki vositalar sivilizatsiyasidir va uning o'ziga xosligi ham shunda. Inson tabiatga, jamiyatga va o'ziga ta'sir ko'rsatishning qudratli vositalariga ega. Biroq, u nafaqat alohida inson hayotining ma'nosi, balki umuman sivilizatsiyaning rivojlanish yo'nalishlari haqida aniq tasavvurga ega bo'lmagan paradoksal vaziyatda qoldi.

Shu bilan birga, vaziyatning yangiligi shundaki, zamonaviy texnologik sivilizatsiya tarixdagi eng xilma-xil madaniy an'analarni o'z ichiga olgan birinchi global sivilizatsiyaga aylandi. Buning oqibatida juda o'ziga xos muammo yuzaga keladi. G'arb sivilizatsiyasining, birinchi navbatda, iqtisodiyot va texnologiya sohasidagi ta'siri kuchayib borayotgan bir sharoitda boshqa madaniyatlar vakillarining o'zligini himoya qilishga intilishi kuchaymoqda. Bu ko'pincha an'anaviy turmush tarzi qadriyatlariga qaytish, ba'zan hatto arxaizatsiya shaklini oladi.

Natijada, G'arbning eng yangi texnologiyalari o'z hayotida mutlaqo boshqa ma'nolar va ma'naviy qadriyatlarga amal qiluvchilarning qo'lida qurol bo'lib xizmat qilmoqda. Zamonaviy qurol kuchiga tayanuvchi qandaydir fundamentalistik siyosiy to'da hukmronligini tasavvur qilish mumkin. Texnologiyalardan har kim foydalanishi mumkin. Bunday guruh o'z oldiga qanday maqsadlarni qo'yadi? Qadriyatli-semantik noaniqlik holatida bo'lgan sivilizatsiyalashgan G'arb dunyosi unga nima qarshi tura oladi? Har qanday aqidaga mutaassibona ishonish relyativizm va iste'molchilik boshi berk ko'chalaridan chiqishning eng maqbul yo'li bo'lib tuyulmaydimi?

Ma'nolar muammosi universal, chunki hozirgi sharoitda hatto an'anaviy merosni qayta tiklashga urinayotgan davlatlarning elitasi ham o'tmishga qaytishning umuman iloji yo'qligini anglashi kerak. Tarixiy yo'ldan voz kechib bo'lmaydi va eng yangi texnologiyalar asosida "yopiq jamiyat"ni qayta tiklash faqat vaqtinchalik (va buning ustiga halokatli) bo'lishi mumkin.[9].

Global sivilizatsiyaning faqat avtomatik ravishda amalga oshiriladigan fan va texnologiya taraqqiyoti asosida yanada rivojlanishi mavjud muammolarni ko'paytirish va chuqurlashtirishni anglatadi. Inson nima degan savolga yangi javobni nazarda tutuvchi qandaydir yangi dunyoqarash zarur.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Har qanday yangi dunyoqarash ekzistensial inqiroz vaziyatidan o'sib chiqadi. Zamonaviy texnologik sivilizatsiyaning o'ziga xosligi shundaki, u ekzistensial muammolarning ahamiyatini anglashga to'sqinlik qiladi. Bu o'ziga xos "chaqiriq" (agar A. Toynbi terminologiyasidan foydalanilsa) bo'lib, u shu "chaqiriq" oldida turardi. "Chaqiriq" tabiiy muhit yoki boshqa sivilizatsiyalar tomonidan emas, balki inson mavjudligining o'zi tomonidan kelgan. Bu paradoksal vaziyatdan chiqish yo'li faqat bir narsada - insonni, uning ichki dunyosini chuqurroq bilishda bo'lishi mumkin.[10]. Zamonaviy texnologik sivilizatsiya aslida bu "dunyo"ni uning funksional keraksizligi tufayli e'tiborsiz qoldiradi, "madaniylashtirish," yaxlit, barkamol insonni tarbiyalash vositalarini ishlab chiqmaydi. U uni "eng yaxshisini tanlaydigan" itoatkor xodim va savodli iste'molchi sifatida manipulyatsiya qilishni afzal ko'radi.

Hozirgi zamon kishisi o'zini "Megamashina" vinti bo'lishga olib kelmaydigan qandaydir boshqa sifatda ko'ra oladimi yoki yo'qmi, bu keyingi sivilizatsiya taraqqiyotining yo'nalishiga bog'liq.

**ADABIYOTLAR RO`YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА /
REFERENCES)**

1. Абдурасулов О. А. Человеческий фактор и ценность - главные направления наших реформ. <https://web-journal.ru/journal/article/view/5133> том. 20 № 3 (2024): Лучшие интеллектуальные исследования. 206-210 стр.
2. Abdurasulov O. A. Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhandis-texnik ziyolilarning ijtimoiy roli. "Mineral xomashyolarni qazib olish, qayta ishlashning istiqbollari yoshlar nigohida" mavzusidagi "Olmaliq KMK" AJning 75 yilligiga bag'ishlangan Respublika ilmiy-texnik anjumani materiallari. TDTU OF 15-may 2024-y. 271-273 betlar.
3. Абдурасулов О.А. Психологические основы методологических подходов к человеку и технике. Educational Research in Universal Sciences, 3 (2), 2024. 165-170. Retrieved from <http://erus.uz/index.php/er/article/view/5757>.
4. Порус В. Философия техники // Современная западная философия. Словарь М., 1991.
5. Порус В.Н. Наука как культура и наука как цивилизация // Наука в культуре. М., 1998.
6. Розин В.М. Философия техники. Учебное пособие для вузов. М.: 2001
7. Степин В.С., Горохов В.Г. Введение в философию науки и техники. М.: Градарика, 2003.
8. Шаповалов Е.А. Курс лекций по философии техники. СПб., 1998.
9. Шпенглер О. Человек и техника // Культурология. XX век: Антология. М., 1999.
10. Kim L.A. The Experience Of The Environmental Movement Of Uzbekistan In Maintaining The Health Of The Nation. International Journal of Research Available <https://edupediapublications.org/journals> Volume 07 Issue 04, April 2020 // Индия, импакт.